

Makale Geliş Tarihi | Received: 31.03.2024
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 28.04.2024

E-ISSN: 2148-9327
http://dergipark.org.tr/kilikya
Araştırma Makalesi | Research Article

Zygmunt Bauman'da Modernizm ve Postmodernizm Arasında Ahlaki Aporia Üzerine Bir İnceleme

Mehmet TÜRKAN*

Öz: Sosyolog kimliğinin yanında filozof kimliğiyle de öne çıkan Zygmunt Bauman aydınlanma sonrası gelişen modernitenin en önemli eleştirmenleri arasında yer alır. Ona göre Kilisenin geleneksel ahlaki otoritesinin çöküşüyle geleneksel dönemin sonu gelmiş ve yeni bir ahlaki otorite zuhur etmiştir. Yeni ahlaki otorite, aporia'ya karşı evrensel etik kodlar inşa etme ödeviyle modern aklın temsilcisi filozoftur. Ancak Bauman'a göre modern filozof başarılması İmkânsız bir görev üstlenmiştir. Makalede Bauman'ın ahlaki aporia'ya karşı gelişen modern evrensel etik kod arayışı ile bu etik kod arayışının başarısız olmasıyla zuhur eden postmodern ahlaki krize ilişkin düşünceleri incelenmiştir. İki temel bölümden oluşan makalenin ilk bölümü Bauman'ın modern ahlak üzerine çözümlerine odaklandı. Makalenin ikinci bölümü modernitenin başarısızlığıyla esasen modernitenin yeni bir aşaması olan, postmodernitenin aporetik yapıdaki ahlakı ve bu ahlakın doğurduğu yeni sorunlar üzerine öne sürdüğü düşüncelerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aporia, ahlak, modernizm, postmodernizm

A Study on Moral Aporia Between Modernism and Postmodernism in Zygmunt Bauman

Abstract: Zygmunt Bauman, who stands out as a philosopher as well as a sociologist, is among the most important critics of modernity that developed after the enlightenment. According to him, with the collapse of the traditional moral authority of the Church, and a new moral authority emerged. The new moral authority is the philosopher, the representative of modern reason, with the task of building universal ethical codes against aporia. However, according to Bauman, the modern philosopher has undertaken an impossible task. In the article, Bauman's thoughts on the modern search for a universal ethical code that developed against moral aporia and the postmodern moral crisis that emerged with the failure of this search for an ethical code were examined. The first part of the article, which consists of two main parts, focused on Bauman's analyzes on modern morality. The second part of the article focuses on the failure of

* Dr. Öğr. Üyesi

İnönü Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye. | İnönü Universty, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Turkey.
mehmet.turkan@inonu.edu.tr
Orcid Id: 0000-0002-9521-0080

Türkan, M. (2024). Zygmunt Bauman'da Modernizm ve Postmodernizm Arasında Ahlaki Aporia Üzerine Bir İnceleme. Kilikya Felsefe Dergisi; (1), 49-67.

modernity and his thoughts on the aporetic morality of postmodernity, which is essentially a new phase of modernity, and the new problems that this morality raises.

Keywords: Aporia, morality, modernism, postmodernism

1. Giriş

Nedir aporia? Bauman'a göre aporia öncelikle dilin imkânlarıyla ilgili bir problemdir. Rastgeleliklerle dolu olumsal bir dünya ile insan yerleşimine uygun düzenli bir dünya arasına konumlanmış olan dilin temel işlevi düzenin sürdürülmesi, her türlü rastgelelik ve olumsuzluğun üstesinden gelmektir. Bu açıdan sınıflandırma, dâhil etme ve dışlama dilin temel eylemlerini oluşturur. Her bir adlandırma/sınıflandırma eylemi dünyayı "*verilen isme uyan ve uymayan varlıklar*" olmak üzere ikiye ayırır (Bauman, 2020: 12-13). Bu anlamda aporia/müphemlik dile özel bir tür düzensizlik olan "*bir nesne ya da olayın birden fazla kategoriye sokulabilmesi*" anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle dilin temel fonksiyonu olan yapılaştırma araçlarının, adlandırma/sınıflandırma fonksiyonlarının iflasıyla durumun müphemliğe dönmesidir. Bizde kararsızlık ve denetimsizlik duygusu yaratan müphemlik, eldeki durumun artık dilin ayırdığı kategorilerin hiçbirine sığdırılamaması ya da kategorilerden birkaçına birden girmesidir. Bauman, bir tür düzensizlik olan müphemliğin semptomunu ise alternatif ahlaki eylemler arasında seçim yapamamaktan ve belli bir durumu doğru okuyamamaktan doğan keskin *rahatsızlık* olarak işaretler (Bauman, 2020: 11-13).

Müphemliğin ahlaklı insanın yuvası ve ahlakın kök saldıdığı tek toprak olduğunu öne süren Bauman, medeniyetin değerler tarihinin ahlakın bu aporetik/müphem doğasını bastırma girişimlerinin tarihi olduğunu düşünür. Ahlaki aporia'yı bastırma girişimlerini geleneksel dönem ve modern dönem olmak üzere iki temel döneme ayıran Bauman, postmodernizmi ise katı modern pratiklerin başarısızlığa uğraması ile insanlığı rahatsız edici vasfıyla ahlaki aporia'nın tezahür ettiği geç modern dönem olduğunu öne sürer. Ona göre ahlakın oluşturan aporia, doğrunun olduğu kadar yanlış seçimin de imkânını kendinde taşır. Ancak ahlakın bu doğasına aykırı bir şekilde gelişen modern proje, başarılması mümkün olmayan bir görev olarak yanlış seçim imkânını ortadan kaldırmayı amaçlar. Modern proje, bu amaçla, ahlaki aporia'nın yerine evrensel etik yasayı geçirme girişimi olarak tarih sahnesine çıkar. Dahası, modernlik ahlakın aporetik doğasıyla karşıtlık içinde, başarılması imkânsız bir görev olarak etik kesinliği egemen kılma çabasıdır. Modernliğin bu vechesini aydınlanmanın ürünü olarak koyutlayan Bauman, modernizm eleştirisinin temel önermelerini *Modernlik ve Müphemlik*'te ifade ettiği gibi, Adorno ve Horkheimer'in aydınlanma eleştirisi bağlamında ortaya koyduğu önermelerden alır. Adorno ve Horkheimer'in açtığı yoldan yürüyerek aydınlanmayı radikalleşmiş bir efsanevi korku olarak işaretleyen Bauman'a göre, korkunun temel

kaynağını akıldışılık suçlamasıyla dışlanma düşüncesi oluşturuyordu. Aydınlanmacı akılcılık her şeydi ve hiçbir şey bunun dışında kalamazdı.

Giddens'a göre ilk kez feodalite sonrası gelenek-ötesi bir düzen olarak Avrupa'da ortaya çıksa da daha çok 20. yüzyılda giderek dünya çapında tarihsel etki yaratan kurum ve davranış biçimlerine işaret eden modernite, toplumsal hayatın yerleşik ilke veya pratiklerin etkisinden uzaklaşmasıdır (Giddens, 2019: 36). Cevizci'nin "hümanizm, dünyevileşme ve demokrasi üzerinden yükselen bilimci, akılcı, ilerlemeci ve insan merkezci bir ideoloji" (2020a: 1342), Aydın'ın "Batı merkezçiliğini ve kültürel hegemonisini açıklamak ve meşrulaştırmak isteyen bir kültür şeması" (2011: 302), Giddens'in "ulus-devlet ve sistematik kapitalist üretim olmak üzere iki farklı örgütsel gruplaşma özelliğiyle Avrupa kökenli" (2021: 171) olarak tanımladığı modernitede, modern iktidarın ve aydınların/felsefecilerin temel özelliği her şeyden önce katı bir "yasacı" bir tutumu benimsemiş olmalarıdır. Yasaya "katı"lık kazandıran şey ise öteki modern "katı"lar gibi rasyonalitedir. Yasa koyucu entelektüeller açısından insanlar biçim verilmesi gereken birer malzemedir.

Postmodern kritik açısından Avrupa medeniyetinin gerçeğe yaklaşımını Tanrıyı merkeze alan geleneksel dönem, insan merkezli modern dönem ve merkezsiz düşünme biçimi olan postmodern dönem olmak üzere üç temel dönemde ele alan Bauman'a göre geleneksel dönemde dinsel olanın belirleyiciliğine karşın, "Akıl Çağı" olarak adlandırılan "Aydınlanma Çağı" üzerinden yükselen modernizmin felsefi istikametini akıl belirler. Lakin modernitenin kurucu şartı ve vazgeçilmez ilkesi, yaşamın aklın ürünü evrensel etik kodlar adına rasyonalizasyonudur. Yaşamın rasyonalizasyonuna ışık tutan bu modern akıl saf akıl değil, felsefi saflığını yitirerek araçsal bir nitelik kazanmış olan akıldır. Geleneksel özü boşaltılmış olan bu araçsal akıl, büyüsünü yitirmiş dünyada insanın hedefe ulaşmasında en kısa yolu gösteren ve pratik fayda temelli davranışı yaratan akıldır. Öte yandan pratik faydayı gözetemeyen ve içinde insana dair bir tür güvensizliği de barındıran bu akıl, bireysel iradenin hilafına herkes adına yarattığı evrensel etik kodlarla, paradoksal bir şekilde özgürlüğü zorunlu buyruk olarak evrensel etik yasaya bağlayan akıldır. Marksizm ve liberalizm gibi mega-anlatı örneklerinde olduğu gibi, evrensellik fikrinden hareket eden modernizm insanları sürekli değişen özneler olarak değil, sürünün birbirinin yerini alabilir benzer üyeleri olarak konumlandırmakla gerçeği saptırdığı ve toplumsal birey üzerinde kendi normları doğrultusunda bir baskı oluşturduğu görülür (Doltaş, 2003: 24). Modernitenin bu yapısına karşılık postmodernitede insanın yöneleceği bir merkez yoktur, görüntü belirsizleşmiş, kural yitirilmiş ve mega-anlatılar terk edilmiştir, mantıksal ve etik doğruluğa bile ihtiyaç duyulmayan eleştirel bir yaklaşım gelişmiştir (Aydın, 2011: 342).

Geleneksel dönemden modern döneme geçişte tam bir kopuş, süreksizlik okuyan Bauman, modernizmin doğurduğu sorunlara eleştiri işlevini yerine getiren akım olsa da postmodernizmin modernizmden tam bir kopuşu ifade etmediğini ve ikisi arasında bir süreksizlik ilişkisinden söz edilemeyeceğini düşünür. Onun ifadesiyle postmodernizm geç-modernizmdir. Postmodernizm, modernizmin evrensellik iddiasındaki etik kodlarının çözülüşüyle ahlakın aporetik/müphem doğasının zuhur ettiği geç-modern duruma tekabül eder. Aklın verileri dışındaki her türlü geleneksel veriye kuşkuyla yaklaşmaya tekabül eden modern epistemolojik kuşkunun yerini ontolojik kuşkuya bıraktığı postmodern dönemde ahlak bu kuşkunun temel unsurunu oluşturur. Rönesans'tan bu yana egemen düşünce olan aklın evrenselliğine ve akla dayalı etik kodlara dayanan yasaların insanı mutluluğa taşıyacağına dair inanç çözümlenerek yerini ahlaki aporia'ya bırakmıştır.

Her türlü müphemliğin üstesinden gelindiği ideal geleceğe doğru giden yolda modernitenin kendi sistemine uyduramadığı her türlü bilgi, değer ve normu şüpheli şeyler alanına dâhil ederek taşıyıcısı olan kişi ve gruplara karşı her türlü aşağılama ve baskıyı mübah gördüğünü öne süren Bauman'a göre, modern sürece kıyasla, modern epistemolojiyi içten yıkan postmodern yaklaşımın özgürleştirici, demokratik eğilimleri beslemekle genel olarak olumlu çağrışımlara göndermede bulunsa da bu, kolaylıkla savunulamaz. Ona göre bunu görmek için, küreselleşme olgusuyla birlikte zayıflayan egemen ulus devletlerde görece olarak özgürleşen daha küçük grupların ve etnisitelerin kendilerini egemen ulustan damıtmak, uluslaşmak adına başvurduğu araçların çok daha katı ve baskıcı niteliğine bakmak yeterlidir. Bu durum, postmodernizmin iddia edilen aksine modernizme karşı savaş değil, modernizmin ileri bir aşaması olduğuna delalet eder. Diğer bir ifadeyle aynı şeyin katı ve akışkan hallerine tekabül eder. Bu anlamda katı ve akışkan ikileminin bir bölünmeye değil, iç içe geçmiş diyalektik bir birliğe tekabül ettiğini düşünen Bauman'a göre şeylerin ve durumların akışkanlığını tetikleyen şey tam da bu şeylerin ve durumların katılığının aranması olmuştur (Bauman 2014: 116).

Dolayısıyla postmodernite, modernitenin bir 'hal değişimi', kendi için (*für sich*) modernitedir. Dahası, postmodernite, katı bir rasyonel düzen, mutlak hakikat gibi asla ulaşılamayacak hedeflere sahip olan modernitenin kendi yanlış bilincinin ötesine geçmiş halidir (Bauman, 2011c: 53). Diğer bir ifadeyle katı bir düzen ve hakikat arayışının yerini müphemliğe bırakmasıdır. Bu manada katılık ve müphemlik modern pratiğin ürünleridir: "Eğer modernlik düzen üretimiyle ilgiliyse, o zaman müphemlik, *modernliğin atık maddesidir*" (Bauman, 2020: 31). Bu 'hal değişimi' ile modernizmin katı boyutlarını oluşturan evrensel etik düşüncesi, ulus-devlet, bürokrasi, millet, sınıf ve sınırlar değişime uğramış, evrensel etik kodların yerini müphemlik, ulusun yerini kabile/cemaat, evrenselliğin yerini yerellik, toplumsalın yerini bireysellik almıştır.

Tüketici kimliğin cisimleşmiş hali olan postmodern bireyin, katı kolektif normlara adapte olma çabasından vazgeçip kendini her an yeniden yaratmak zorunda hissettiği bir durum olan postmodernitede, bireysel kimlik geçmiş yaşamından ve geleceğinden kopuk, rastgele bir araya getirilmiş öğelerden oluşan bir vakalar toplamı olarak zuhur etmiştir.

2. 1. Mutlak Düzen Arayışı Olarak Modernizm

Bauman'a göre modernlik aporia'ya karşı bütün öteki ödevlerin arketipi olan, bütün öteki ödevleri kendisinin metaforu haline getiren imkânsız bir ödev yüklenmektir. İmkânsız ödev, hiçbir şeyi dışarıda bırakmaksızın, adlandırma/sınıflandırma vasıtasıyla kaosa düzen getirme ödevidir. Düzen ve kaos modern işleyişin diyalektik birliğini oluşturur. Bauman'ın ifadesiyle, "Düzen kaos olmayan şeydir; kaos ise düzenli olmayan şeydir" (Bauman, 2020: 16). Modernlik, dünya, insan tabiatı ve insan benliğinin her birinde ve bu üçü arasındaki bağlantıda doğal bir düzen arayışıdır. Aporetik doğası gereği ahlak bu kaotik işleyişin temel unsurunu oluşturur. Çözüm ahlaki aporia'ya karşı evrensel etik kodlar inşa etmektir.

Ancak Bauman'a göre aporia'ya karşı düzen arayışı son derece paradoksal bir yapı arz eder. Şöyle ki, *düzenin kendisinin* keşfi düzenin *doğal olmadığı* keşfiyle, kavram olarak *düzen* bilinçte düzen problemiyle eş zamanlı olarak zuhur ediyordu. Bu minvalde düzen ve kaos arasında yayılan modern varoluşta, düzen, her zaman için bir hayatta kalma savaşı içindedir. Bu savaşta düzenin ötekisi başka bir düzen değil, kaostur. *Düzenin ötekisi*'ni oluşturan kaos ve müphemlik, tanımlanamazlık, tutarsızlık, uyumsuzluk, bağdaşmazlık, mantıksızlık, irrasyonellik, ikircim, karmaşa, kararlaştırılamazlık halinde kendini duyurur. Yaşamın her alanında zuhur eden bu kaos ve müphemliğin hakkından gelme çabası ise tipik modern pratiği oluşturur. Diğer bir ifadeyle modern akıl boşluğa tahammülü olmamak, kesin bir tayinden kaçan her şeyi anormal ilan etmektir. (Bauman, 2020: 18-22). Ancak Bauman'a göre bütün düzen itkilerinde olduğu gibi, amaca dayanan düzen itkisi gücünü müphemliğe duyduğu nefretten alsa da modern düzen itkilerinin nihai sonucu daha fazla müphemlik, kaos yaratmaktan başka bir şey olmamıştır. Tam da bu yüzden modernliğin müphemlikle savaşı paradoksal bir nitelik arz eder. Lakin düzen itkisi doğrultusunda müphemlikte savaş olan modern düşünce bölme, sınıflandırma ve tahsis etme gücüne başvururken paradoksal bir şekilde ürettiği müphemlik ana ıstırap kaynağına dönüşür (Bauman, 2020: 30).

Mutlak düzene ulaşma hedefi doğrultusunda modernizm filozofa özel bir görev yüklemiştir. Lakin geleneksel dönemden keskin bir kopuşu ifade eden modernitenin geleneksel katları yok ederken yerine kendi katlarını yerleştirdiğini öne süren Bauman'a göre kadim kuşku filozofların müphemlikten kurtulmak için

kendilerini zihinsel çaba vasıtasıyla ayak takımının sıradan tartışmalarından Platoncu bir derin düşünme dünyasına çıkararak huzur bulma çabalarına karşılık kadim rejimin harabeleri arasında acı çeken bir dünyada yeni bir düzeni inşa etmek isteyen erken modern çağın filozofları aklın eseri yeni bir düzen kurmaya girişecekti. Bu amaçla en güvenilir silah olarak kabul ettikleri akla başvuran çağın filozoflarının temel görevi aklın "emri"ni insan eyleminin "yapmalısın"ına çevirmektir. Kadim kuşkuculardan farklı olarak sıradan hayata giden köprüleri inşa etme dürtüsüyle hareket eden modern filozoflar için, "kuşkucu sezgiler bir felaket, kuşkucu tezler bir baş belası, dünyanın belirsizliği asap bozucu, duraksama ise bilgiyi temel alan kesinliğin yerini almak için feryat eden bir cehalet belirtisiydi" (Bauman, 2005: 79).

Macquarrie'ye göre **geleneksel** dini düşünce de bu rasyonalizasyon baskısından nasibini almış ve akılla törpülenmiş, aydınlanma'nın prensiplerini dikkate alan, akılcılığa değer veren, doğa bilimlerine ve eleştirel tarihe saygılı bir modern dini düşünce de gelişmiştir (Macquarrie, 2001: 9-10). Bauman'a göre "Tanrı'nın olmadığına" ya da "öldüğüne" dair kanıt arayışlarında radikal bir anlayışı temsil etse de modern akıl mutlak manada ateistik bir ilkeye sahip olmasa da Tanrıyı dünyanın dışına sürmek suretiyle insanın dünyadaki işlerinden el çektirmiştir. Bunun neticesinde dünya hakkındaki bilgileri teolojik terimlere başvurmadan, diğer bir ifadeyle herhangi bir ilahi "mesaj"a göndermede bulunmaksızın ifade etmeyi mümkün kılan bir dil inşası üzerinden yükselen modern bilim gelişmiştir. Bu bağlamda "Mademki Tanrı'nın zihni anlaşılabilir ve gizemli, o halde okunmaz olanı okumakla zaman kaybetmeyi bırakıp, biz insanların neyi anlayıp yapabildiğine yoğunlaşalım" (Bauman, 2017: 90) mottosundan yola çıkan modern bilim inanılmaz zaferler kazansa da mutlak anlamda selim ve faydalı sonuçlar doğurmadı.

2. 1. 1. Aporia'ya Karşı Evrensel Etik Kod Arayışı

Modernizmin *rasyonel birey* anlayışı üzerinden yükselen etik kod arayışı "Akıl Çağı" olarak tanımlanan Aydınlanmanın Kantçı yorumuna dayanır. Soyut aklın ürünü herkesi bağlayan evrensel kuralların varlığını öne süren ve bir ödev etiği kuran Kant, modernizmin ruhunu oluşturan *etik kod* arayışının temel dayanaklarından birini oluşturur (Cevizci, 2020b: 26). Kantçı bir etik kod arayışından hareket eden modern anlayışa göre adeta modern toplumun kaderi olan aporetik durum üstesinden gelinmesi gereken insan eseri "bir yapıntı"ydı. Modern anlayışa göre *aporia*, henüz çözülmemiş olsa da nihayetinde akılla kısa bir süre sonra üstesinden gelinebilecek geçici bir kusur, aklın hakimiyetine giden yoldaki bir akılsızlık kalıntısı, bireysel çıkar ile genel çıkar arasındaki en uygun dengenin ne olduğu konusunda kolayca giderilebilecek bir bilgisizliğin işareti. Bauman'a göre sorunu küçümseyen böylesi bir tavır içinde olsa da modernlik esasen aldığı derin yaranın farkındaydı ancak aldığı

bu derin yaranın tedavi edilebilir olduğunu düşünerek şifalı bir merhem aramaktan vazgeçmiyordu. Onun modernlik olarak kalma başarısı bu ısrarlı çabadan eseri idi.

Etik kodlar oluşturma ödevi doğrultusunda *yasa koyucuların* ve aydınlanmacı *felsefecilerin evrensellik anlayışı* olmak üzere modernizmin tutunduğu iki tür evrenselliğe işaret eden Bauman, *yasa koyucuların*, evrenselliği egemenlik alanları üzerinde bir grup yasanın mutlak hakimiyeti olarak anlarken, *felsefecilerin*, *evrensellikten* insan olmak hasebiyle her bireyin zorunlu olarak tabi olacağı etik kuralları anladığını öne sürer. Ona göre bu modern yanılığın temelinde, insanın makul ve mantıklı bir varlık olduğu, etik yasadan etik eyleme giden yolun akılcı düşünceden geçtiği, bunun için yapılması gerekenin etik yasanın temsilcisi ahlaki aktörlerin kendilerine özgü, çelişki barındırmayan akılcılıklarına bakmak olduğu şeklindeki Kantçı argüman vardır (Bauman, 2000: 78). Bu açıdan yasa koyucular ve felsefeciler arasında özel bir iş birliği vardı. Evrensel ahlakın birden fazla kavranışı arasında hangisinin hüküm süreceğinin onu öne süren ve ifade etme hakkını elinde bulunduran iktidarın göreceli kuvvetine bağlandığı bu işbirliğinde yasa koyucuların zora dayalı tek tipleştirme uygulamaları ya da niyetleri, felsefecilere evrensel insan doğası modelleri inşa etmenin "epistemolojik zemini"ni sunarken, felsefecilerin yasa koyucuların kültürel/idari yapıntılarını "doğallaştırma" çabası hukuksal olarak zuhur eden devlet-tebaa modelinin insan kaderinin cisimleşmiş, somut örneği olarak sunulmasına katkı sunuyordu (Bauman, 2011a: 18).

Bauman'a göre yasa koyucular ve felsefeciler arasında evrensellik hususunda varolan iş birliği, benzer bir şekilde kurallara itaate *temel* arayışında da sürer. Yasa koyucular kurallara itaatin makul temelini devletin zor kullanma gücünde bulurken, felsefeciler kuralların temelini kurallara uyması beklenen kişilerin şu ya da bu nedenle onlara uymanın doğru olduğuna inanmalarında ya da buna ikna olmalarında arıyordu. Felsefecilere göre, "Neden bu kurallara boyun eğmeliyim?" sorusuna ikna edici yanıtlar verilebilen kurallar *temeli sağlam* kurallardır. Birbirine karışmadan işbirliği yapan iki "temeller" versiyonu, "evrensellik"te olduğu gibi, birbirini tamamlar nitelikteydi. Modernliğin bu genel olarak *dayanımlı* kurallar ve kurallara *sarsılmaz* temel arayışı, motivasyonunu hümanist projenin nihai zaferine duyulan inançtan alırken, bir yandan da müphem/aporetik olmayan etik bir kodun olanaklılığına duyulan inanç modernliğin ahlaki düşünce ve pratiğini harekete geçiriyordu. Henüz böyle bir etik kod bulunmamış olsa da yakında bulunacaktı (Bauman, 2011b: 19).

Felsefecilere göre daha önce vahye dayandırılan etik kod artık insan *doğasını* temel almalıydı. Ancak Bauman'a göre bu doğa kadınların ve erkeklerin şimdiki haliyle zuhur eden aktüel doğası değildi, lakin insan doğası hiçbir zaman tam olarak zuhur etmedi. Şimdiye kadar gerçekleşmemiş bir potansiyel olarak *bu insan doğasının akıl sahiplerinin yardımı olmaksızın kendi başına gerçekleştirilemeyeceğini* düşünen

felsefecilere göre bu durumda yapılacak iki şey vardı; *birincisi* insanları bu potansiyelin varlığı hususunda aydınlatmak, *ikincisi* gerçek ahlaki davranışın desteklendiği bir ortamın hazırlanması ve ahlaki standartlara uyum hususunda onlara yardımcı olmak. Profesyonel vasıflar gerektiren her iki görev de insanın aktüel varlığını yeniden insan doğasıyla uyumlu hale getirme ödevini üstlenmiş olan zümreyi yüce otorite konumuna yerleştiriyordu (Bauman, 2011b: 39). Bu açıdan bakıldığında felsefecilerin insanların kediliğinden eğilimlerinin serbest bırakılması halinde kötü sonuçların doğacağı, bu nedenle insan doğasındaki iyi eğilimlerin ancak felsefi bir yardımla ortaya çıkabileceğini tezi, orta çağda kilisenin "*Seçmek kötülüğe götürür*" şeklindeki tezine yakın bir tezdur. Ona göre felsefecilerin bu iddialarının temelinde etik kodun rasyonel olması gerektiği tezi yatar ve dolayısıyla aklın havarileri olan felsefeciler bu *etik kodları* bulma ödevini kendi kendilerine yüklemiştir.

Bauman'a göre nihayetinde bu *etik kodun* insan doğasındaki ontolojik temelini tespit ettiğini öne süren felsefeciler insan doğasındaki bu ontolojik temeli, ahlaki aydınlatıcılara itaat etme ve öğretilerini kabul etme nedeni olarak ilan ettikleri "*çıkarmak ve özsevgi*" olarak kabul etmiştir. "Özsevgi, yaşadıklarımız ve yaptıklarımız konusunda her birimize "doğal olarak" yol gösteren şeydir" (Bauman, 2011b: 40). Akıl ise özsevgi'ye yardıma gelen yetimimizdir. İkinin karşılaşması kişinin *tam olarak anlaşılmuş* özçakarını açığa çıkarır. Akıl her ne kadar insanın ortak bir insan özelliği olsa da, tikel bir eşitlik durumunda kimi insanlar ötekilerden daha eşittirler. Felsefeciler dar çıkarlar bulanmamış saf akla erişim imkânına sahip olmakla ayrıcalıklı bir sınıf olarak öne çıkar. Bu da onlara *mantıklı* insana hangi tür davranışın dikte edileceğini araştırma ve bulduklarında bulgularını kendi başlarına bulamayanlara aktarma görevini verir. Felsefecilerin bu süreçte başvurduğu "tek insan doğası" ya da "insanın özü" gibi kavramsallaştırmalar mahalleliler, akrabalar ve diğer yerlilerin oluşturduğu çok renkli bir topluluğun karşısına itiraz edilmeyen otoritenin yasalarının atfettiği niteliklere sahip *yurttaş* koyma amacına tekabül ediyordu. Bu tekbiçimlileştirme amacı doğrultusunda modern devlet yerel olanı boş inanç olarak yeniden tanımlayarak kültürel haçlı seferlerinin hedefine dönüştürmüştür (Bauman, 2011b: 55). Böylece felsefecilerin mesajı, iletildiği insanlara kendi seçimlerine içkin bir kural olarak değil, dışarıdan seçimi teşvik eden bir kural olarak yasa biçiminde ulaşır. Zira felsefecilere göre insanlar gerçek çıkarlarının sesini bazen dinlemeyebilirler. Bu durumda yapılması gereken şey insanların gerekirse istençlerine rağmen bu doğalarının gerektirdiği doğrultuda yasanın dışerke dayalı gücüyle davranmaya zorlanmalarıdır. Bu dışerke ulus-devlet olarak zuhur etmiştir.

Ancak Bauman'a göre evrensel etik kod arayışının, etiğin temelinde yer alan *iyi* ve *kötü* değerlerin sabit anlamlara işaret etmediği, tarihsel ve işlevsel bir anlama sahip

oldukları ortaya çıktığında başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdı. Felsefeciler, bu kaçınılmaz çöküşü engellemenin yolunu "ilerleme" düşüncesine tutunmakta gördüler.

2. 1. 2. Aporia'ya Karşı Savaş ve Geleceğe Kaçış Olarak İlerleme Düşüncesi

Bauman'a göre yaptığı şeyin sonucunun ne olacağını kesin olarak bildiğinde kendini daha güvende hissederek insan, güvenliğini ve özgüvenini tehdit eden müphemlikten hoşlanmayan bir varlıktır. Ona göre bu içgüdüsel olarak böyledir ya da öğrenilmiş alışkanlığa dayanır. Rahatsızlık verici olan müphemlik iki türlü tezahür eder; akılla açıklanan haliyle dünyanın belirsizliğinden doğan *akılın kuşkuları ve iradenin çektiği acı olarak belirsizlikten doğan irade kararsızlığı*. Müphemliğin **bu** iki boyutu birlikte büyür ve birlikte geri çekilir (Bauman, 2005: 77).

Modern zihnin bu rahatsızlık verici olan müphemlikten kurtulma girişiminde tutunduğu en önemli enstrümanını ise sürekli ve inadına değişime tekabül eden ilerleme düşüncesi oluşturur. Felsefecilere göre, "hem tarih hem de bireysel yaşam önlerindeki bir hedefe doğru koşuyordu; ve her ikisi de zamanın akış süreci içinde kendi hedeflerine daha çok yaklaşıyordu" (Bauman, 2018b: 255). Bauman'a göre toplumsal varoluş ile bunun kültürü arasındaki gerilim üzerinden tezahür eden modern tarihsel ilerleme düşüncesi, kendi kültürünü kendisine muhalefete zorlar ve meşruiyetini bu uyumsuzluktan devşirir. Bu açıdan bakıldığında modernliğin tarihi, bir yaşam biçimi olarak modernliğin kendisine biçtiği imkânsız görev üzerinden yükselir. Bu imkânsız görevin tarihi, sürekli huzursuzluk dolu bir yaşamı hem mümkün hem kaçınılmaz kılan çabanın kesintisiz sürdürülmesinin tarihidir. Bir başka ifadeyle hareket halinde olmak olan modernlik, durmanın imkânsızlığıdır (Bauman, 2000: 100). Sürekli bir ilerleme olan modernliğin tarihi, hep acıdan oluşur ve özlemleri hep boşa çıkar. Bu yüzden saplantılı bir şekilde ileriye yürüyüşle varılmaya devam eder. Hiçbir yerin ötekenden daha ayrıcalıklı olmadığı bu yürüyüşte, hiçbir yer modernitenin yarattığı hayali ufka ötekilerden daha yakın değildir. Bu belirsizlikten doğan endişe ve telaş, ileriye doğru yürüme olarak tezahür eder. Bu açıdan ilerleme, "varış umudunun kaçış itkisi olduğu" (Bauman, 2020: 24) durumdur. Doğrusal ilerleme bir zaman çizgisi üzerinden gelişir ve sabit olan tek şey varsa o da kalkış noktasıdır. Hoşnut olmanın imkânsız olduğu bu hatta yol gösterici olan şey yarının mutlulukları, saadet beklentileri değil; geçmişin korkuları ve bugünün acılarıdır. Bu yolda, "bugünün rahatsızlığı ile savaşmak tarihsel ilerleme gibi görünür" (Bauman, 2020: 26). Böylece modernliğin imkânsız bir ödeve doğru yol alan bu doğrusal zamanı bugünü değersizleştirerek yoluna devam eder.

2. 1. 3. Modernizmde Özgürlük ve Seçim

Bauman'a göre her şeyin aynı önem düzeyinde değerlendirildiği; yararlılık, hakikat, güzellik, uygunluk gibi değerlerin aynı terazide ölçüldüğü geleneksel yaşam

tarzında insanın önündeki yollar ve araçlar bütünlüğü hiçbir insan iradesinin ya da kapasitesinin karşı çıkamayacağı bir ilahi iradenin ürünüydü. Özgürlük varsa bile yanlışı doğruya tercih etmek Tanrı'nın emirlerini ihlal etmek gibi olumsuz bir manaya geliyordu. Her şeyin Tanrısal iradenin denetimi altında zuhur ettiği bir düzende seçmek günaha doğru giden yolun başlangıcı olarak görülüyordu. Lakin geleneksel anlayışta "doğru yolda olmak seçim meselesi değildir, tersine seçimden kaçınmak anlamına geliyordu" (Bauman, 2011b:13).

Ancak bu geleneksel kontrolün modernizmle birlikte sona erdiğine işaret eden Bauman'a göre, gelenekselden modern olana doğru gelişen bu süreç, daha çok kadın ve erkeğin kendi kimliklerini "kurma" ve bu süreçte *seçimler yapma* ihtiyacına tekabül ediyordu. Ancak Bauman'a göre eylemin seçime bağlanması ve değerlendirme ölçütlerinin sorgulanmaya başlanması ve geleneksel dönemde insanların önünde duran tek ve bölünmez yolun parçalanmasına karşı modern toplumun yılmadan bir tutarlılık yaratma çabası ise sonuç vermek şöyle dursun daha fazla parçalanma, çeşitlilik ve müphemlilik yaratmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bu parçalanma ve müphemliğin üstesinden gelmek isteyen modern düşünürler, ahlaki insan yaşamının "doğal bir özelliği" olmaktan ziyade tasarlanması ve insan yaşamına sokulması gereken birleştirici bir unsur olarak ele almıştır (Bauman, 2011b:15). Bu çerçevede yeni etik kodlar oluşturma (akıl çağı-modern çağ) ve dayatma girişiminin temel ayağını felsefecilerin vahye karşı saldırılar oluşturuyordu. Bu saldırılardan beklenen sonuç, dinsel otoritenin meşruiyet zeminin tahrip edilmesi ve buradan doğan boşluğun artık ulusların ahlakını ilerletmek ve korumak yükümlülüğünü üstlenmiş olan evrenselin aydınlanmış sözcüleri olan filozofla doldurulması (Bauman, 2011b: 38). *Aklın buyruğu* olan bu kodlar kilisenin buyruklarının yerini aldığı modern dönemde özgür iradenin kontrol edilmesi gerektiği düşüncesi baki kalmıştır.

Bireysel özgürlüğü denetleme amacı doğrultusunda Hegelci bir yoldan yürüyen modernitenin özgürlüğü "bilinen ve anlaşılan zorunluluk" olarak tanımladığını öne süren Bauman, bu anlayışın tipik örneğini oluşturan Durkheim'ın toplumsal kısıtlamalara ve cezalandırıcı yaptırımlara temel arayışının tam da bu çerçevede olduğunu öne sürer. Ona göre toplumsal olarak baskı altında tutulmayan bireyin istikrarsız içgüdülerin ve arzuların talihsiz bir kurbanı olabileceği varsayımından hareket eden Durkheim, toplumsal kısıtlamaları ve cezalandırıcı yaptırımları "gerçek özgürlük"ün zorunlu koşulları olarak ortaya koymuştur. Bu durumda bireysel özgürleşmenin formülü toplumsal olarak hakim kılınmış *Yasa'nın* zorlayıcı gücüne dayanmıştır (Bauman, 2005: 87).

Bu hedefi gerçekleştirme amacı doğrultusunda eşgüdüm halinde hareket eden felsefecilerin ve yöneticilerin *yukarıdan bakışına* göre özgürlüğün toplumsal düzeni sarsma ve kaosa yol açma potansiyeli vardı. Buradan doğan tehlikeyi bertaraf etmek

için de tüm rasyonel insanların benimseyeceği ve boyun eğeceği ahlaki kodlar oluşturmaya ve bireyleri rasyonel doğruyu yapmaya zorlayan yeni siyasal ve ahlaki mekanizmalara ihtiyaç vardı. Bu mekanizmalar vasıtasıyla bireylerin rasyonel yetilerinin uyarılarak iç güçlerini bastırmalarının sağlanması, iç ve dış zorlanmalara maruz bırakılmaları gerekiyordu. Lakin modern dönemin yasa koyucularına göre herkes ahlaki seçim yapabilir, ancak şu ya da bu sebeple seçim yaparken her zaman iyi olanı seçmeyebilirler. Bu nedenle paradoksal bir şekilde, tam da yargılama ve seçme özgürlüğü, kişiyi kendi iyiliği/çıkartı için iyi olanı yapmaya zorlayan bir dış gücün varlığını gerektiriyordu (Bauman, 2011b: 42). Zira bireylerin güvenilmez olduğu yerde özgürlüğün ahlaki açıdan olumlu sonuçlar vermesi pratikte özgürlüğün dışerke dayanan standartlarıyla ancak temin edilebilirdi. Bu da iyi ve kötünün ne olduğuna neyin iyi olduğuna dair etik karar verme hakkının toplumsal olarak onaylanmış kurumlara devredilmesi manasına geliyordu. Ahlaki aporia'nın üstesinde ancak bu şekilde gelinebilirdi.

Ancak Bauman'a göre bu modern anlayış rasyonel bireylerin özerkliği ile rasyonel idarenin dışerkliliğini (*heteronomy*) sıkıca birbirine bağlasa da iki yapı arasında kalıcı bir barıştan söz edilemezdi ve çatışma kaçınılmazdı. Diğer bir ifadeyle bu zorunlu kenetlenme aynı zamanda gerçek bir kalıcı barış umudu olmaksızın çatışma ve mücadeleyi içeriyordu. Bu zorunlu beraberliğin sürekli ürettiği çatışma, bir yandan kurallara isyan etme yönünde anarşik bir eğilim yaratırken bir yandan da "genel refah"ın koruyucularının akıllarını çelen totaliter eğilimleri geliştirmeye devam etmiştir (Bauman, 2011b: 17).

2. 2. Postmodernizm ya da Akışkan Modernite

Bauman'a göre mükemmeliyete doğru bir yolculuk olan "klasik modern çağ" mükemmel bir tabloda yeri olmayan her ne varsa yok etmeye yönelmişti. Diğer bir ifadeyle modernitenin 20. yüzyıldaki serüveni *yaratıcı yıkımın* tarihini oluşturuyordu: "Yıkım, tam da yaratımın özüydü: Kusurluların yok edilmesi, mükemmeliyete giden yolda ilerlemenin zorunlu olduğu kadar da yeterli koşuluydu" (Bauman & Lyon, 2016: 95). Buna karşın "yanılsamaları çıkarılmış modernite" (Koyuncu & Günerigök, 2019: 52) olarak imlenen postmodernite, katı kodları çözülen modernitenin yeni bir tezahürü olarak "akışkan modernite"dir:

"Dünyaya 'akışkan' diyorum çünkü tüm sınırlar gibi pek fazla durağan kalamıyor, şeklini koruyamıyor. Bize ait bu dünyadaki her şey ya da hemen hemen her şey durmaksızın değişiyor: Takip ettiğimiz akımlar ve ilgilendiğimiz konular, hayal ettiklerimiz ve korktuklarımız, imrendiklerimiz ve tiksindiklerimiz, ümitlenme ve endişelenme nedenlerimiz. Ve içinde bulunduğumuz koşullar, geçimimizi sağlamaya ve

geleceğimizi planlamaya çalıştığımız koşullar, birilerine bağlanıp başkalarından kopma (ya da koparıma) koşullarımız da sürekli değişir. Bizi daha mutlu edecek fırsatlar ve mutsuz edecek tehditler üzerimize yağar ya da yanımızdan geçip gider ve yer değiştirirler. Çoğu zaman bütün bunlar öyle hızlı ve seri gerçekleşir ki onları yönetmek ya da yönlendirmek, gidişata yön vermek ya da müdahale etmek için makul ve işe yarar bir şey yapmak gelmez elimizden" (Bauman, 2021: 7).

Diğer bir ifadeyle postmodernite insanın hiçbir zaman tam olarak emin olamayacağı geleceğe doğru bir ilerlemedir. Bütün toplumsal biçimlerin yenilerinin oluşmasından daha büyük bir hızla çözüldüğü postmodernite, korkuları tek tek zapt etmeye çalışan moderniteden oldukça farklı bir tarzda "korku dolu bir hayatı yaşanabilir kılmaya çalışan bir mekanizmadır" (Bauman & Lyon, 2016: 115). Rahatsız edici müphemliğin ufkunda zuhur etmiş özgürlükle karşı karşıya olduğumuz bu akışkan dünyada yaşamın korkularına karşı mücadele ömür boyu sürecek bir iştir.

Öte yandan modernitenin bu aşamasıyla birlikte modernitenin başlangıcında varolan "mutluluk hali"nin yerini mutluluk arayışı almıştır. Mutluluk, "gözden kaybolmaksızın insanlardan uzaklaşan bir özellik, insanların yakalayacaklarını düşündükleri an parmaklarının arasından kayıp giden şeydir" (Bauman, 2011a: 49). İnsanın aklın talebi olarak özgürlüğe zorlandığı bu çağda, insan, teoride değilse de pratikte mutluluk arayışına zorlanmış varlıktır. Ancak Bauman'a göre her sosyal zorlamada elde edilen sonuç beklenenin aksi olmuştur. Modernitenin insanı özgürlüğe zorlaması da tersi sonuçlar doğurmuştur. Dahası, insanın özgür olmaya zorlandığı modern toplumsal örgütlenmenin ulaştığı nokta bireyin sürekli bir *gözetim* altında tutulması olmuştur. Durumu Foucault'ya referansla "*panoptikon*" kavramı ile açıklayan Bauman, "*panoptikon*"un tüm modern iktidar tarzlarını açıklayıcı ideal bir kalıp olduğunu düşünür. Lakin bu iktidar tarzına göre yönetimde yaşanacak her sapma, tahmin edilemeyecek kadar ciddi maliyetler doğuracaktı. İdeal örneğini merkezdeki kulenin içinde mahkumların olduğu hücrelerin tamamına yukarıdan baktığı bir hapisane tasarımında bulan *panoptik iktidarda* sürekli gözetime, başkasının bakışına maruz kalmış özneler nihayetinde itaatkar olacak; isyan etmek şöyle dursun itaatsizlik yapmaktan bile çekineceklerdi. Bu iktidar tarzının bir neticesi olarak, tarihi süreç içinde, başkalarının bakışından bu bakışın içselleştirilmesine dönük bir değişim yaşanmıştır (Bauman & May, 2019: 181). *Gözetimin* modern toplumun temel bir özelliğiymiş, sürekli dönüşüm halinde olan modern dünyayla birlikte değişerek, günümüzün "akışkan" aşamayı yaşayan modern toplumlarında akışkan bir nitelik kazandı. Bir zamanlar katı ve sabit görünen gözetimin, akışkan çağın parçası olarak artık çok daha esnek ve devingen bir hal aldığı, daha önce çok az etkili olduğu birçok yaşam alanında gittikçe yayıldığı, bu çağda geçmiş ve geleceğinden koparılmış birey

bir vakalar toplamına dönüştürülmüştür (Bauman & Lyon, 2016:14). Vakalar toplamı bu bireyin ise özgür olduğu söylenemez. Dahası, Bauman'a göre postmodern toplumda sunulan bireysellik biçimi özü itibariyle *özgürlüksüzlük* manasına gelmektedir (Bauman, 2018a: 73).

Bauman'a göre evrenselci bir ütopyanın peşinden giden modernizm, pratikte zuhur eden zorluklarla karşılaşınca *gerçekliği* rasyonalitenin standartlarına yetişememekle suçlar ve bu zorluklarının üstesinden gelmek için ütopyaya doğru durdurulamaz bir ilerlemenin olduğu düşüncesine sığınır. Ancak küreselleşmenin yarattığı düzensizlikle birlikte postmodern dönemde daha önce kontrol altında tutulabileceğine inandığımız şeylerin kontrol dışında kaldığı açığa çıkar (Tanrıverdi, 2017: 144). Ancak postmodernizmle birlikte katı evrenselci tutum dağılsa da modernliğin *ümitle yaşamak* tutumu baki kalır. Bauman'ın ifadesiyle, "postmodernlik ümitle yaşamak anlamında yeterince moderndir" (Bauman, 2018c: 41). Lakin postmodernizm sürekli iyimserlik yayan iki ütopyaya sahiptir: "Serbest piyasanın harikulade sağaltma yetisi ütopyası ve sonsuz "teknolojik vuruş" kapasitesi ütopyasıdır" (Bauman, 2018c: 42). Neoliberal olan ilk ütopya, serbest piyasa düzeninin zenginlik ve mutluluğa giden en kısa işaret ederken, ikincinin temel özelliği toplumsal, siyasal hatta ahlaki sorunların çözümünü teknolojik değişime bağlamış olmasıdır.

2. 2. 1. Postmodernizm ve Entellektüelin Değişen İşlevi

Her şeyin akış halinde olduğu, hiç şeyin olduğu gibi kalmadığı Postmodern dünyada bilgi bu akışkanlardan biridir. Lakin akışkan bir mekan olan *sanal alem*'in internet ağı üzerinde dolaşıma sokulan bilgi, dolaşıma girdiği andan itibaren, ilk halinden uzaklaşarak farklılaşır. Bu minvalde entelektüel pratiğin yeni mekanı olan *sanal alem* modernliğin kesin bilgi isteğine cevap vermek bir yana bilginin ve bilgi otoritesinin parçaladığı mekandır. Macquarrie'ye göre bu parçalanma, hemen hemen her şeyi (mantık, doğa, hukuk, tarih, sanat, politika, din) kucaklayan bir metafizik sistem inşa eden Hegel örneğinde olduğu gibi, birleşik bir dünya görüşüne ulaşmaya çalışan Aydınlanma'nın bir başka reddi anlamına gelir (Macquarrie, 2001: 10).

Bilginin akışkanlık kazandığı postmodern çağda, anlamını aydınlanmanın kolektif benliğinden alan entelektüel kavramının anlamı da değişmeye başlamıştır. Moderniteyle birlikte doğan toplumsal düzeni önceden tasarlanmış bir sisteme göre kurma ihtiyacı entelektüelin siyasi işlevini ortaya çıkarıyordu. Bu işlevi doğrultusunda iktidar-bilgi ilişkisini kurmak, bilginin göreceliğiyle mücadele etmek yasa koyucu modern entelektüelin göreviydi. Ancak Bauman'a göre modernite entelektüellerinin evrenselleştirici, ilerici ve düzenleyici teorilerinin modern dünyayı getirdiği nokta modernitenin krizi olan bir hayal kırıklığı olmuştur. Entelektüelin rolünün dramatik değişimiyle sonuçlanan bu krizle birlikte katı modernizmin müphemlikle mücadele

eden yasa koyucu entelektüelinin aksine çoklu ve değişen düzen modelleri karşısında postmodern dünya entelektüelinin rolü mutlak hakikat arayışı değil, *yorumcu-tercüman* olmaktır. Modernizmin aporia'ya karşıtlık içinde konumlanmış olan evrensel etik kodların mucidi entellektüelinin aksine, bilginin göreceliğini dünyanın süregiden bir özelliği olarak gören postmodern entelektüele "*yorumcu*" rolü verilmiştir. Katılımcılar arasındaki iletişimi kolaylaştırmaya dönük olan bu rol, "bir topluluğa özgü gelenek içinde dile getirilmiş ifadeleri başka geleneğe dayanan bilgi sistemince anlaşılabilir şekle tercüme etmektir" (Bauman, 2018d: 11). Ancak bir entelektüel tarz olarak modernitenin, postmodernitenin gelişiyi aşıldığına hiçbir zaman inanmayan Bauman'a göre modern dönemde olduğu gibi, postmodern dönemin akışkan yapısına rağmen entelektüeller meslek üstü otoritelerini korumaya devam etmektedir (Bauman, 2018d: 12).

2. 2. 2. Postmodern Ahlaki Kriz ve Sorumluluğun Geri Dönüşü

Modern anlayışın ahlaki eylemin sonuçlarına karşı etik sorumluluğun zayıflaması ve eylemler ile sonuçları arasında sıradan algılama yetimizi kullanarak anlayamayacağımız muazzam bir mesafenin oluşmasıyla sonuçlandığını öne süren Bauman'a göre, insanlara istemeden, tasarlamadan, özellikle kötülük istemeden kötü niyetle hareket etmeden, ahlaki ayıplanmayı hak etmeden zarar verebildiğimiz bu durumun temel nedeni gittikçe gelişen uzmanlık ve iş bölümüdür. Bir üretim bandında her birinin işin küçük bir parçasını yaptığı çok sayıda insan sayısı arttıkça ortaya çıkacak ürünü sahiplenmenin zayıflaması aynı zamanda ahlaki sonuçlar da doğurmuş; kişinin yaptığı eylemden doğan sonucun sorumluluğunun ikna edici bir açıklamasının yapılamamasına yol açmıştır. Sorumluluğun ortada kaldığı bu çağda, Bauman'ın ifadesiyle söylersek, "ortada bir günah vardır ancak günahkarlar yoktur, cinayet vardır ancak ortada bir canı yoktur" (Bauman, 2011b: 30). İnsanların yaşamının farklı zamanlarda ve farklı yerlerde farklı işlere bölündüğü bu çağda kişi farklı rollere sahiptir, yere ve zamana bağlı olarak farklı rollerle yaşam sahnesinde yer alırız. Roller üzerimize giydiğimiz formalardır ve bizleri aynı gösterir. Giyenleri esrarengiz bir şekilde aynı gösteren bu elbiselerde kişiye ait hiçbir şey yoktur ancak formlar tümünden benliğimizi örtemez ve kimileyin günahlar gerçek benliğimize de bulaşır. Lakin bir rolün oynanmasına ilişkin kurallar "gerçek benliği" ele geçirecek denli genişletilmiş olamaz, kurgu teoride işlese de pratikte her zaman işlemez. Kişi üzerine aldığı ahlaki açıdan kirli roller ile benliği arasındaki mesafeyi her zaman koruyamaz ve sorumluluğu her zaman kendinden uzaklaştırılmaz (Bauman, 2011: 30-31). Lakin rollerimiz ve benliğimiz arasındaki mesafenin hiçbir zaman tam kapanamayacağını öne süren Bauman, "bize sorumluluk verilmediği zaman sorumluluğu fena halde özeriz, ama geri aldığımızda tek başımıza taşıyamayacak kadar ağır bir yük gibi görünür gözümüze" (Bauman, 2011b: 32) derken sorumluluğun paradoksal yapısına

işaret eder. Lakin üretim bandında üretilen üründen çok sayıda kişinin sorumlu olmasına benzer bir şekilde, herkesin genel olarak sorumlu olduğu etik kodlar düşüncesine her zaman sorumsuzluk düşüncesi de eşlik eder. Buna karşın Bauman, postmodern çağla birlikte ahlakın kişiselleştirilmesini, ahlaki sorumluluğun geri dönüşü olarak yorumlar: "Ahlakın yeniden kişileştirilmesi ahlaki sorumluluğun (sürgün edildiği) etik sürecin bitiş çizgisinden (yuvası olan) başlangıç noktasına dönmesi anlamına gelir" (Bauman, 2011b: 49).

Ahlaki aporia'nın yerine evrensel etik yasanın geçirilmesi ödeviyle hareket eden modernitenin ahlaki kökünden eden bu girişiminin başarısızlığıyla zuhur eden postmodernitede, ahlâklı insanın yuvası, ahlakın filizlenip serpiildiği tek toprak olan müphemlik ruhu yeniden uyanmıştır (Bauman, 2010b: 58). Lakin Kanık'ın ifade ettiği gibi, "modernliğin olduğu yerde ahlaktan bahsetmemiz mümkün değildir" (Kanık, 2015:192). Ancak Bauman'a göre postmodernizmle birlikte ahlakın yuvası olan aporia geri dönmesi beraberinde bir hastalık da taşır. Hastalık, modern çağın kendine yönelttiği yıkıcı özeleştirel tavrın neticesinde girilen postmodern yolda, etiğin yerini estetiğin alması ve etiğin kendisinin artık çürümüş ve tarihin çöp sepetine gitmeye mahkum olan tipik bir modern kısıtlama olarak görülmesidir. Bunun neticesi olarak daha önceki etik teorilerin insanı götürdüğü yollar artık çıkmaz sokaklar gibi görünmeye başlamıştır (Bauman, 2011b: 11). Bu hastalığın semptomlarını ise *güçsüzlük* ve *yetersizlik* oluşturur ve bu çağda insanı saran temel duygu *huzursuzluk* olarak tezahür eder. Bu postmodern *huzursuzluk* uyumsuzluk korkusundan değil, artık uyum sağlamanın imkânsızlığından kaynaklanır. Ahlaki sınırların kaybolduğu bu çağda kişi sınırları ihlal etme dehşetiyle değil, sınırsızlığın dehşetiyle karşı karşıyadır (Bauman, 2005: 59). Ona göre bu açıdan bakıldığında postmodernite, bazılarının iddia ettiği gibi, "özgürlükten zevk almamız gereken tamamen yeni bir durum" (Bauman, 2011b:11) olmanın çok uzağına düşmek anlamına gelir.

Bauman'a göre modern evrensel etik kod arayışının başarısızlığa uğramasıyla zuhur eden aporia'nın şiddetiyle birlikte postmodernizm ahlaki bir krize dönüşmüştür. İnsan toplumunun normal durumu olan müphemliğin krize dönüşmesi, değişimin hızı ve insanın önünde duran seçeneklerin çokluğuyla ilişkilidir (Bauman, 2018a: 153). Lakin ona göre kuşak oluşturucu olaylar ve dönüşümler hiçbir zaman bu kadar hızlı eskimedi ve ayrı kuşaklara tekabül eden zaman dilimleri hiçbir zaman bu kadar kısa olmadı. Farklı kuşaklara tekabül eden zaman dilimindeki bu kısalık her biri farklı hayat beklentilerine sahip ancak aynı toplumsal mekanı paylaşan ve birbirleriyle etkileşim halinde bulunan farklı kuşakların sayısında muazzam bir artışa yol açmıştır. Bu yüzden *kriz*, değişimin baş döndürücü hızıyla ilişkilidir. Postmodern krizi pilot kabininin boş olduğunu keşfetmiş yolcuların kapıldığı dehşet haline benzeten Bauman,

krizi, "belirgin hiçbir şeklin katılaşp uzun bir süre hayatta kalamayacağı, karar vermenin imkânsız olduğu durum" (Bauman, 2018a: 153) olarak tanımlar.

Ona göre normal düzeyde seyreden bir değişim içinde alışılmış yol ve yordamların geçersizleşmesi ve buna bağlı olarak kendini gösteren bu kriz, insan toplumunun normal halidir. Daha da ötesi, kriz içinde olmak, "kendi kendini yeniden kurmanın ve yenilemenin olağan, belki de düşünülebilecek tek yoludur" (Bauman, 2018a: 152). Bu manada kriz olumlu anlamlara çağrıda bulunur ve paradoksal bir tarzda toplumsal normali oluşturur. Modernitenin "ahlakileştirme projesi"nin başarısızlığıyla insanın karşı karşıya kaldığı bu krizin temel boyutunu "değer krizi" oluşturur. Ancak Bauman'a göre, "değer krizi" denilen şey, modernitenin yarattığı tekelin sarsılması ve kişinin gerçek seçimlerle karşı karşıya kalması, ahlakın özerk bireylere seçme sorumluluğu yükleyen doğasının ifşa olması anlamına gelir. Lakin "değer krizi" denilen mefhum ahlakın doğal yuvasıdır; özgürlük, özerklik, sorumluluk, yargı gücü ancak bu yuvada gelişebilir. Bu da "değer krizi"nin ahlakın "normal hali"nden başka bir şey olmadığı anlamına gelir (Bauman, 2018a: 158-159). Ancak Bauman'a göre özgürlüğün gelişi kurtuluş değildir, özgürlüğün gelişiyle defedilen korkuların yerini öncekilerden hiç de daha az korkutucu olmayan yeni bir korku, *sorumluluk* korkusu almıştır: "Zorunlu rutinlerle geçen günlerin geceleri *kısıtlamalardan kurtulma* rüyalarıyla doludur. Zorunlu seçimlerle geçen günlerin geceleri *sorumluluktan kurtulma* rüyalarıyla doludur" (Bauman, 2010a: 44).

Bauman, modernizmin evrensel etik kod arayışının başarısızlığıyla zuhur eden postmodern durumda ahlakın öne çıkan vasıflarını yedi maddede özetler: (1) İnsan doğasına ilişkin "iyidir" ve "kötüdür" yargılarının her ikisi de eşit derecede yanlıştır, (2) Ahlaki fenomenler irrasyoneldir, (3) Ahlak kaçınılmaz olarak aporetiktir, (4) Ahlak evrenselleştirilemez, (5) "Rasyonel düzen" açısından ahlak *irrasyoneldir*, (6) "Öteki için olmak" anlamına gelen ahlaki sorumluluk toplumun bir ürünü değil, Öteki ile girilen tüm ilişkilerden önce gelir, (7) Kimi postmodernist yazarların modernitenin evrensel kod iddiasına karşı "Her şey uyar" şeklindeki zafer çılgılığı, ahlaki fenomenlere ilişkin postmodern bakış açısı ahlakın göreceliğini kanıtlamaz, yalnızca evrensellik iddiasındaki etik kodların politik olarak desteklenen dargörüştülüğün neticesi olduğunu ortaya çıkarır (Bauman, 2011b: 21-25).

3. Sonuç

Bauman'a göre ahlak doğası gereği müphem bir yapı arz eder. Ancak ahlakın bu müphem doğası hep olumsuz anlamlara çağrıda bulunmaz. Lakin ahlakın bu müphem doğası seçme özgürlüğü ve sorumluluğun de imkânını kendinde taşır. Özgürlük ahlaki doğruyu olduğu kadar yanlışı da seçmeye imkân veren bir yapıda gelişip serpilebilir. Ahlakın gelişip serpidiği ahlakın müphemlik arz eden yapısıdır.

Dahası, müphemlik ahlaklı insanın yuvasıdır. Ancak Bauman'a göre ahlakın tarihine bakıldığında, bir krize yol açmadan ahlakın aporetik doğasını denetleme girişiminin zamanın sürekli ruhunu oluşturduğu görülür. Katı bir akılcılığı temsil eden Aydınlanma düşüncesi üzerinden gelişen modern döneme kadar ahlaki aporia kadim geleneksel yollarla bir krize dönüşmeden denetlenebilmiştir. "Tanrı merkezli" geleneksel dönemden "insan merkezli" modern döneme geçişle birlikte ahlaki aporia'ya karşı aydınlanmanın ürünü olan katı evrensel etik kod anlayışıyla hareket edilmiş ve bu doğrultuda ahlaki aporia'nın tamamen denetlenebileceği ütopyasının peşinden gidilmiştir. Etik olanın ahlaki olana karşı konumlandırıldığı, bireye yalnızca ahlaki doğruları sunmakla esasen gerçek bir seçimi ortadan kaldıran bu modern düzende etik yasanın dışerke dayanan zorlayıcı gücüyle bireysel özgürlük büyük bir baskı altına alınmıştır. Nihayetinde ahlaki aporia'nın mutlak olarak kontrol edildiği ütopyaya ulaşılamayacağına anlaşılmasıyla, insanlık kendisini ahlaki aporia'nın bütün kontrol edilemezliğiyle ifşa olduğu hem olumlu hem olumsuz anlamlar taşıyan bir ahlaki kriz halinin içinde bulmuştur. Sorumluluğun olabildiğince aşındırıldığı dönem olan modernitenin başarısızlığıyla yaşanan ve esasen modernitenin devamı olan bu postmodern/akışkan aşamada rahatsızlık verici vasfıyla sorumluluk olanca ağırlığıyla geri dönmüş, küreselleşmenin de etkisiyle dehşet verici bir tarzda "şeyler kontrolden çıkmıştır". Bauman, ahlaki aporia'nın kontrol edilemez bir ağırlıkla geri döndüğü postmoderniteyi bir tür hastalık olarak da nitelendirir. Bu hastalığın semptomları ise *güçsüzlük* ve *yetersizliktir*. Bu durumda postmodernizm sorumluluğun geri dönüşü anlamında yaşamı biraz daha ahlaki kılma da ahlaki bir yaşamı daha kolay kılmamıştır. Sorunun temelini aydınlanmayla birlikte esasen irrasyonel doğadaki ahlakın hilafına, akıl lehine bozulan dengenin bir neticesi olarak rasyonel temelli evrensel etik kodlar üzerinden esasen bir ütopya olan rasyonel mutluluk halinin peşinden koşulması oluşturur. Ahlaki kriz bu İmkânsız görevin başarısızlığa uğramasıyla zuhur eden durumu ifade eder. Bu durumda ortada duran soru şudur: İnsanlık tarihi postmodernizmin aşıldığı ve bu tamamen denetim dışına kaçan ahlaki aporia'nın dengelendiği yeni bir aşamanın gerekli nüvelerini kendinde taşıyor mu?

KAYNAKÇA

- Aydın, Mustafa. (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım kitap.
- Bauman, Zygmunt. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. Çev. İ. Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2010a). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var Mı?* Çev. F.Çoban & İ. Katırcı. Ankara: De Ki Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2010b). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var Mı?* Çev. Funda Çoban-İnci Katırcı. Ankara: De Ki Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2011a). *Yaşam Sanatı*. Çev. Akın Sarı. İstanbul: Versus Kitap.
- Bauman, Zygmunt. (2011b). *Postmodern Etik*. Çev. Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2011c). Modernite, Postmodernite ve Etik, (Cantell & Pedersen ile söyleşi). Çev. Aytaç Yıldız. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (3. Baskı), Yıl: 6 Sayı: 19, sayfa 53-63. Doğu Batı Yayınları, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, 53-63.
- Bauman, Zygmunt. (2014). *Bu Bir Günlük Değildir*. Çev. Didem Kizen. İstanbul: Jaguar Kitap.
- Bauman, Zygmunt & Lyon, David. (2016). *Akışkan Gözetim*. Çev. Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2017). *Kimlik*. Çev. Mesut Hazır. Ankara: Heretik Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2018a). *Siyaset Arayışı*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2018b). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. Çev. Nurgül Demirdöven. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2018c). *Parçalanmış Hayat, Postmodern Ahlak Denemeleri*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2018d). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Zygmunt & May, Tim. (2019). *Sosyolojik Düşünmek*. Çev. Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bauman, Zygmunt. (2020). *Modernlik ve Müphemlik*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2021). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*. Çev. Pelin Sıral. İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Cevizci, Ahmet. (2020a). *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, Ahmet. (2020b). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Doltaş, Dilek. (2003). *Postmodernizm ve Eleştirisi*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Giddens, Anthony. (2019). *Modernite ve Bireysel-Kimlik*. Çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, Anthony. (2021). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kanık, Cengiz. (2015). Kitap Tanıtımı ve Tenkitler: Zygmunt Bauman, Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri, çev. İsmail Türkmen. (İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2. Basım 2014), 395 s. *MİLEL VE NİHAL, inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi*, Cilt/Volume: 12 Sayı/Number: 2 Temmuz – Aralık / July – December ,2015.
- Koyuncu, Ahmet Ayhan & Günerigök, Mustafa. (2019). *Bauman ve Postmodernite*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Macquarrie, John. (2001). Postmodernism in philosophy of religion and theology. *International Journal for Philosophy of Religion* 50: 9–27, 2001. E. Th. Long (ed.), *Issues in Contemporary Philosophy of Religion* © 2001 Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands.
- Tanrıverdi, Ezgi Germeç. (2017). *Sosyolojik Açıdan Modern Devlet (Giddens, Bauman ve Habermas Örneği)*. Ankara: Seçkin Yayınları.